

Az alsó tagozatos tanulók személyiségfejlesztése az általános iskolai nevelés-oktatás tervének megvalósításával

Az általános iskola több mint három évtizedes történetében az 1978/79-es tanév új periódus kezdetét jelentette. E tanévben kezdtük el a nevelés és oktatás új tervének bevezetését. Új tankönyveket, munkafüzeteket, feladatlapokat vezettünk be. Nem túlzás azt mondani, hogy új szakasz kezdődött az általános iskolai nevelő-oktató munka fejlődésében.

A nevelés és oktatás új tervének bevezetésével azt akarjuk, hogy tovább emelkedjék az iskolai és iskolán kívüli munka színvonala az alsó tagozatban, s mindez jobb nevelési és oktatási eredményekben jusson kifejezésre. Az első ütem tartalmából egyértelműen kiderül, hogy az új dokumentumok bevezetésében nemcsak a tantárgyak szerint érintett pedagógusok az érdekeltek, hanem a tantestület valamennyi tagja, hiszen az „Alapelvek”, illetve „órán és iskolán kívüli nevelés terve” végrehajtásában az egész iskola, az alsó tagozatos tantestület minden tagja érintett és érdekelt.

A korszerű nevelés és oktatás napjainkban nem nélkülözheti a fejlődő gyermek személyiségének ismeretét, ami egyre inkább előtérbe kerül feladata a pedagógusnak.

A személyiség megismerésének alapvető nehézségei ismertek:

- a pedagógusok szemlélete többnyire oktatáscentrikus;
- az oktatási relációban szerzett adatok egzaktabbak, könnyebben elemezhetők, mint az informális nevelési relációban kapott adatok;
- néhány megfigyelési adat – leginkább a tanulók megismerésének kezdeti szakaszában – mélyen rögzül a pedagógusok emlékezetében, s nem eléggé rugalmasak ahhoz, hogy a változó, fejlődő gyermeket újraértékeljék.

A tanulók személyiségének megismerése az új nevelés és oktatás tervének eredményes megvalósítása érdekében a pedagógusok számára kötelező.

A tanulók személyiségének megismeréséhez segítséget adnak az úgynevezett „személyiséglapok”. Ezeknek igen sok változatát ismerjük. A személyiséglapok kérdései logikailag nehezen elrendezhető nézőpontból közelítik meg a tanulókat. Az ilyen kérdések megfelelnek a köznapi szemléletnek, de nem viszik előbbre lényegében a célt: a tanulók mélyebb megismerését, és kevés támpontot adnak a fejlesztéshez. Minden ember megismeréséhez első és nélkülözhetetlen lépés az egész emberről nyert összbemérés. Ennek is megvan a veszélye: előítéletek, eredendő attitűdök meghatározzák első benyomásainkat.

Helyes, ha a pedagógusok időnként egy-egy szempontra beállítódnak. Ez a szempont lehetőség szerint határozottan különbözzék az oktatás és az osztályozás szempontjaitól.

A korszerű és eredményes személyiségfejlesztés érdekében elsőként ajánljuk annak a megfigyelését, hogy mennyire melegszívű, érzelmileg milyen gazdag a gyermek. Ez a látszólag nagyon banális javaslat összhangban van a ma egyik legtudományosabbnak tartott személyiségelmélettel, a Cattell-féle faktoranalízisnek a szempontrendszerével. Első „gyökérvonásként” Cattell kiemeli az „A faktornak” nevezett ciclothym – vagy scizothym személyiségvonást, ami meghatározza az embernek a többi emberhez, sőt va-

lamelyest az egész világhoz való viszonyát. A gyermeki személyiség megfigyelése ebből az aspektusból újszerű a pedagógusok számára, éppen ezért alkalmas arra, hogy a tanulmányi teljesítményre, illetve a képességfejlesztésre beállítódott szemléletet áthangolja az új oktatási-nevelési terv követelményeinek a figyelembevételére.

A másik szempont, amit ajánlatos figyelembe venni és tudatosítani a gyermeki személyiség megismerésénél, a vezetőképesség, illetve a magaalárendelés szociálpszichológiai vonásnak a megfigyelése. A későbbi személyiség kibontakozása szempontjából igen nagy ennek a jelentősége (Cattell: C faktor).

Harmadikként emelnék ki a személyiség megismerésében a jellem minőségének a megfigyelését. A jellem fejlődése szinte meghatározza a személyiség társadalmi értékességét (Cattell: C faktor). A többi szempont már ismertebb a pedagógusok előtt; az érdeklődés, a képességek, majd a tanulmányi teljesítmény. Mindezek sokkal kevésbé önálló tényezők, mint az előbbieket, inkább az iskolai munka, az előző tanterv, főként a pedagógus munkájának a függvényei.

Nézzük meg, hogy az új nevelés és oktatás tervének megvalósításával hogyan lehet fejleszteni az alsótagozatos tanuló személyiségét?

Leontyev írja, hogy „az értelmi fejlődés hajtóereje a gyermek reális tevékenysége”. A gyermekek saját cselekvésük, tevékenységük útján ismerkednek meg a gondolkodási műveletekkel: az analízissel, a szintézissel, az összehasonlítással stb.

A tárgyakkal folytatott manipuláció, elemzés, osztályozás – melyet például egy-egy matematikaórán végeznek – alapul szolgál a gondolatban végzett műveletek kialakulásához. Bizonyos tárgyakkal vagy helyzettel kapcsolatos viselkedés, tevékenység, beépül és megmarad a központi idegrendszerben, és jelentős szerepet tölt be a magasabbrendű – interiorizált, belsővé vált, intellektuális, gondolati – tevékenység kialakulásában.

A Piaget által kidolgozott interiorizációs elméletet Leontyev, Galperin és tanítványai továbbfejlesztették. Munkásságuk arra ösztönöz bennünket, hogy az egyszerű „szemléltető oktatás” elvét – melyet a régi tanterv még hűen szolgált – túlhaladva megváltoztassuk a nevelés és oktatás elsajátításáról vallott hagyományos felfogásunkat.

Az új nevelés és oktatás terve a fogalomalkotást, ismeretszerzést aktív folyamatként fogja fel. Eszerint a képzet nem lenyomat, fénykép (mint azt a szemléltető oktatás hívei vallották), hanem sokkal inkább aktív másolat, olyan, mint egy rajz, amelyet minden alkalommal újra alkotunk. (Piaget J., 1947: La psychologie de l'intelligence. Armad Colin. Paris. 212. l.)

A korszerű ismeretszerzés elsődleges feltétele tehát az aktív, cselekvéses tapasztalatszerzés. A belső értelmi műveletek kialakításához úgy juttathatjuk el a gyermekeket, ha megfelelően megszervezzük tevékenységüket, ha a tényeket, viszonylatokat úgy csoportosítjuk, hogy a gyakorlati tevékenység, a probléma cselekvéses megoldása elvezessen az elméleti összefüggések felismeréséhez. Például környezetismereti órán, ahol a helyes közlekedés a téma, jó ha a gyermekek előzetesen megfigyelik a közlekedést, segítséggel tevékenyen részt vesznek benne. Majd megfelelő kellékek felhasználásával – útszegély, közlekedési eszközök, villanyisorompók, közlekedési táblák stb. – ismerik meg a közlekedésben résztvevő gépkocsivezető, gyalogos, vasutas, rendőr szerepét. Az óra későbbi szakaszában kártyát kapnak, amelyen a közlekedéshez szükséges különböző eszközök rajzai találhatók. A képeket a közlekedésben résztvevők tevékenysége szerint osztályozhatják, csoportosíthatják.

Az ismeret elsajátítása ebben az esetben az alsótagozatos gyermekek tevékenysége, cselekvése útján történt. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy különböző segédeszközöket (kártyákat) használtak fel, melyek egyre elvontabbá tették az ismeretszerzést. Az alsótagozatos gyermekek gondolkodásának fejlettségi szintjére jellemző, hogy egy-egy feladatvégzés szintjét nemcsak az életkor, hanem a feladat tartalma is befolyásolja.

A nehezebb vagy kevésbé ismert összefüggések megállapításánál még az idősebbek is a cselekvéses megoldáshoz térnek vissza.

A korszerű, pszichológiailag megalapozott ismeretszerzést eredményesen szolgálja az új nevelés és oktatás terve alapján készült alsótagozatos munkáltató tankönyv. Tartalmában és formájában is más, eltérő a régi tankönyvtől. A formai jegyek ugyan nem játszanak döntő szerepet, de a sok szép, színes ábra motiváló erejét mégsem tagadhatjuk. Az új tankönyv a tevékenységnek, a cselekvésnek igen nagy teret, lehetőséget biztosít. Például az 1. osztályosok cselekvéses feladatmegoldásokon keresztül tanulnak meg olvasni. A gyerekek ebben az esetben abból profitálnak, amit maguk is feldolgoznak. Ez a tankönyv differenciált feladatokat is ad a gyermekeknek, amelyeket, ha nem végeznek el, akkor is tovább tudnak lépni, nem maradnak el az osztálytársaktól. Az 1. osztályba járó gyerekeket így saját értelmi fejlettségi szintjüknek megfelelően differenciáltan lehet fejleszteni.

A korszerű oktatás sokféle formában valósulhat meg. Ezek közül az új nevelés és oktatás terve alapján készült tankönyvekben jelentős helyet foglal el a cselekvéses, feladatrendszeres oktatás. Kiemelkedő szerepet tulajdonítunk az általános iskola alsó tagozatos osztályaiban ennek az oktatási formának. Ez a sajátos – életkori fejlettséget figyelembe vevő – oktatási forma jól szolgálja az átmenetet a felső tagozat és a felsőbb iskolákban jobban alkalmazható egyéb oktatási eljárások között. Az új nevelés-oktatás tervének módszertani szabadsága feltételezi, hogy a pedagógus a nevelés-oktatás szakembere és a tanulók személyiségének figyelembevételével a legeredményesebb módszert alkalmazza.

Végül soron az új nevelés-oktatás terve által biztosított cselekvéses feladatmegoldások, feladatrendszerek nemcsak a tananyag elsajátítását és alkalmazását célozzák, segítik, hanem a gondolkodóképességek mély, strukturális átformálását, a gyermeki személyiség fejlesztését is. Napjainkban pedig ez a hatás fokozott jelentőségű, amit az általános iskolai nevelés-oktatás új terve megalapozottan szolgál.

